

*Андреева Г.М.***КАЗАКСТАНДЫН ИННОВАЦИЯЛЫК САЯСАТЫНЫН
НЕГИЗГИ БАҒЫТТАРЫ***Андреева Г.М.***ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ САЯСАТТЫҢ
НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ***Андреева Г.М.***ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ
ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА***G.M. Andreeva***MAIN DIRECTIONS OF INNOVATIVE POLICY
OF KAZAKHSTAN**

УДК: 338.59

Бұл эмгек Қазақстан Республикасының ұлттық инновациялық тұтумун өнүктүруүнүн көйгөйлөрүн жана келечегін изилдөөгө арналған. Изилдөөнүн алкағында илимий-техникалық потенциалды қалыптандыруунун жана пайдалануунун өзгөчөлүктөрү жана мамлекеттік инновациялық стратегиянын ийгилигі менен айырмаланған чет мамлекеттердин инновациялық өнүгүүсүнүн сценарий моделдери изилденди. Қазақстан Республикасының ұлттық инновациялық тұтумун өнүктүруге ар тараптуу талдоо жүргүзүлді, анын ичинде ұлттық ченемдик укуктук тұтумду өнүктүруүнүн негизги ченемдик документтеринин жана программаларынын мазмунун изилдөө, ошондой эле тенденциялардын тенденциясы өлкөнүн инновациялық өнүгүүсү. Анализдин жыйынтыгы Қазақстанның инновациялық тұтумунун өнүгүшүнө баа берүүгө жана аны өнүктүрүүдөгү негизги тоскоолдуктарды аныктоого мүмкүндүк берди. Мындан тышкары, өлкөнүн инновациялық өнүгүүсүнүн алдында турган эң маанилүү милдеттер белгиленип, негизделген. Өлкөнүн инновациялық өнүгүүсүнө жолтоо болгон тоскоолдуктарды четтетүүгө бағытталган институционалдык мүнөздөгү чаралар белгиленди.

Негизги сөздөр: ыкма саясат, ыкма, мамлекеттік ұлттық инновациялық тұтумун ыкма системасын колдойт

Бұл жұмыс Қазақстан Республикасының ұлттық инновациялық жүйесінің мәселелері мен даму келешегін зерттеуге арналған. Зерттеу шеңберінде ғылыми-техникалық әлеуетті қалыптастыру және пайдалану ерекшеліктері мен және мемлекеттік инновациялық стратегияның сәт-тілігімен ерекшеленетін шет елдердің инновациялық дамуының сценарийлік үлгілері зерттелген. Қазақстан Республикасының ұлттық инновациялық жүйесінің дамуына кешенді талдау жүргізілген, оның ішінде негізгі нормативтік құжаттар мен ұлттық инновациялық жүйені дамыту

бағдарламаларының мазмұны зерттелген, сонымен бірге елдің инновациялық даму үрдістеріне талдау жүргізілген. Талдау нәтижелері Қазақстанның инновациялық жүйесінің дамуын бағалауға және оның дамуын тежейтін негізгі кедергілерді анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, елдің инновациялық дамуының алдында тұрған маңызды міндеттер атап көрсетіліп, негізделген. Елдің инновациялық дамуын тежеуші факторларды жоюға бағытталған институционалды сипаттағы шаралар көрсетілген.

Түйінді сөздер: инновациялық саясат, инновациялық қызмет, мемлекеттік қолдау, ұлттық инновациялық жүйе.

Данная работа посвящена исследованию проблем и перспектив развития национальной инновационной системы Республики Казахстан. В рамках исследования изучены сценарные модели инновационного развития зарубежных стран, отличающихся особенностями формирования и использования научно-технического потенциала и успешностью государственной инновационной стратегии. Проведен комплексный анализ развития национальной инновационной системы Республики Казахстан, включающий изучение содержания основных нормативно-правовых документов и программ по развитию национальной инновационной системы, а также анализ тенденций инновационного развития страны. Результаты анализа позволили дать оценку развитию инновационной системы Казахстана и выявить основные препятствия ее развития. Кроме того, выделены и обоснованы наиболее важные задачи, стоящие перед инновационным развитием страны. Обозначены меры институционального характера, направленные на устранение препятствий инновационного развития страны.

Ключевые слова: инновационная политика, инновационная активность, государственная поддержка, национальная инновационная система.

This work is devoted to the study of the problems and prospects for the development of the national innovation system of the Republic of Kazakhstan. Within the framework of the study, scenario models of innovative development of foreign countries have been studied, which are distinguished by the peculiarities of the formation and use of scientific and technical potential and the success of the state innovation strategy. A comprehensive analysis of the development of the national innovation system of the Republic of Kazakhstan was carried out, including the study of the content of the main regulatory documents and programs for the development of the national innovation system, as well as an analysis of trends in the country's innovative development. The results of the analysis made it possible to assess the development of the innovation system of Kazakhstan and identify the main obstacles to its development. In addition, the most important tasks facing the country's innovative development are highlighted and substantiated. Measures of an institutional nature aimed at eliminating obstacles to the country's innovative development are outlined.

Key words: *innovation policy, innovation activity, state support national innovation system*

Инновациялық даму жолы қазіргі уақытта қазақстандық экономика үшін басым бағыт болып табылады. Инновациялық даму үлгілерін іздеу және инновациялық қызмет үшін қолайлы шарттарды анықтау инновациялық дамудың теориялық негіздерін құру үдерісінің маңызды бөлігіне айналды. Экономиканың инновациялық дамуы көп жағдайда мемлекет құратын экономикалық жағдайларға байланысты. Себебі инновациялар тек кәсіпорындар ішіндегі техникалық ілгерілеуді ғана білдірмейді, жалпы алғанда бұл жаңа өндірістер, қоғамдық өндіріс салалары, олардың құрылымын оңтайландыру және аймақтардың тиімді дамуы болып табылады.

Елдің инновациялық дамуының негізгі арқауы мемлекет болып табылады, ол жалпы жүйе шеңберінде ғылымды, өндірісті, бизнесті дамыту үшін жағдайлар жасап, ғылыми-техникалық, экономикалық, институционалдық және ұйымдық дамыту және инновацияларды таратуды ықпалдастыруды ынталандырушы орталыққа айналуы тиіс.

Инновациялық жүйені дамыту саласындағы саясаттың негізгі бағыттары инновациялық қызметті дамытудың экономикалық, ұйымдық, қаржылық және құқықтық факторлары мен шарттарының тұтас жүйесін қалыптастыруға бағытталған шаралар кешенін қарастырады.

Инновациялық қызметті ынталандыру бірнеше онжылдықтар бойына дамыған елдердегі мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі болды.

Инновациялық дамудың шетелдік тәжірибесін талдау инновациялар бағытымен, ғылыми-техникалық әлеуетті қалыптастыру мен пайдалану ерекшеліктерімен, инновациялық үдеріс субъектілерінің өзара әрекеттесу ерекшеліктерімен, мемлекеттік инновациялық жүйенің ашықтығымен және мемлекеттік инновациялық стратегияның мақсаттарымен ерекшеленетін бірнеше сценарий үлгілерін бөлуге мүмкіндік береді. Олардың арасында төмендегілерді бөледі [1, 2]:

– ғылыми-инновациялық дамуды «өсіру» үлгісі (АҚШ, Финляндия, Канада, Ұлыбритания және басқа Батыс Еуропа елдері сияқты жоғары дамыған елдер). Үлгі ғылымдағы көшбасшылыққа және өзінің ғылыми-техникалық әлеуетін, оның ішінде шетелдік инноваторларды тарта отырып, тиімді пайдалануға бағытталған. Инновациялық даму академиялық сектордың іргелі ғылыми зерттеулері мен қолданбалы фирмалық әзірлемелердің ықпалдасуы негізінде, білім беру жүйесінің басым дамыту, мемлекеттік қолдаудың едәуір мөлшерінің және бизнестің белсенді позициясының болуы шартында жүзеге асырылады;

– «Аудару» үлгісі (XX ғасырдың ортасындағы Жапонияға тән). Инновациялық дамудың осы үлгісімен шетелдік ғылыми-техникалық әлеуетті пайдалану экономикаға енгізілген кезде жаңа білімді толықтыру арқылы жүзеге асырылады. Экономиканың корпоративті секторындағы өз қолданбалы зерттеулері мен әзірлемелері анағұрлым дамыған, ал іргелі зерттеулердің жетіспеушілігі мемлекеттің анықтаушы рөлімен және бизнес-қауымдастықтың белсенді позициясы болуы шарттарында шет елдік инновацияларды трансферлеу арқылы өтеледі;

– «Қуып жету» үлгісі (Қытай, Оңтүстік Корея, Гонконг, Тайвань, Индонезия, Тайланд, Сингапур, Филиппиндер және т.б.). Елдегі инновациялық дамудың осы тәсілімен дамыған елдерде бұрын өндірілген өнім өндірісін дамыту негізінен ғылым мен инновацияның жоғары даму қарқынын қамтамасыз ету негізінде жүзеге асырылады.

– Сонымен бірге мемлекет инновациялық дамуда, инновациялық инфрақұрылымды дамыту арқылы инновацияларды ынталандыруда, ұлттық экономиканың әлемдік ғылыми-техникалық ілгерілеудің жетістіктеріне бейімділігін қамтамасыз ететін, ғылым және техника аумағындағы экономиканың әр түрлі салалар мен секторлардың іс-әрекеттерін үйлестіре отырып, басым рөл атқарады.

Қазақстанда осы уақытқа дейін «қуып жету» және «аудару» үлгілерінің элементтерін біріктіретін

және ээирше элеуметтік-экономикалық дамудың әртүрлі мәселелеріне байланысты тиімділігі төмен аралас инновациялық үлгі қабылданған [2]. Мәселен, қазіргі уақытта елдің және оның аймақтарының инновациялық дамуы институттаралық өзара әрекеттесу мәдениетінің төмендігімен, бизнес пен ғылым арасындағы ынтымақтастықтың болмауымен сипатталады; шектен тыс бюрократия (жаңа өнімді сертификаттаудың күрделілігі және т.б.); инновациялық жобаларды жүзеге асыруға қабілетті кәсіби кадрлардың жетіспеушілігі; инновациялық өнімдер мен технологияларды енгізу үшін қаражат тартудың қиындығы және т.б.

Сонымен бірге, республикада кеңестік кезеңде қалыптасқан және әлі де болса өз деңгейін толық жоғалтпаған ғылыми-техникалық әлеуетті ескере отырып, кейбір ескертпелермен «өсіру» үлгісі қолданылады, ол сонымен бірге, шетелдік инвестицияларды тартуды және дамыған инновациялық экономикасы бар елдердің алдыңғы қатарлы тәжірибесіне жүгінуді білдіреді.

Қазақстанда соңғы жылдары елдің инновациялық дамуына бағытталған көптеген құжаттар әзірленіп, қабылданды. Олардың ішіндегі ең маңыздылары: Қазақстан Республикасының 2015-2019 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстанның ғылыми-техникалық дамуының 2020 жылға дейінгі салааралық жоспары; Өнімділік-2020 бағдарламасы; Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасы болып табылады.

Қазақстанның ғылыми-техникалық дамуының 2020 жылға дейінгі салааралық жоспары ерекше маңызға ие, бұл орта мерзімді кезеңге басым салалар үшін нақты белгіленген міндеттерді қарастырады және елдің технологиялық дамуының жаңа деңгейіне жетуді қамтамасыз етеді.

Құжат елдің ұзақ мерзімді кезеңге ғылыми-техникалық дамуының міндеттерін және Қазақстан экономикасының шешуші салаларын айқындайды, олар мұнай-газ өнеркәсібі, тау-кен металлургия кешені, оның ішінде уран және сирек металдар салалары; агроөнеркәсіп кешені; геология; ақпараттық-коммуникациялық технологиялар болып табылады. Жоспар аясында мемлекеттік қолдау (гранттар, инжиниринг, сервистік қызмет, бизнес-инкубация) қарастырылған, ал технологиялық даму институттары, ғылыми ұйымдар, жоғары оқу орындары, жергілікті кәсіпкерлік субъектілері мен инвесторлар технологиялық міндеттерді орындаушылар ретінде белгіленген [3].

Қазіргі уақытта ірі ұлттық компаниялармен және жер қойнауын пайдаланушылармен орта мерзімді кезеңге (3 жылға) арналған технологиялық бағдарлар сипаттамалары бар бірқатар технологиялық келісімдер жасалды. Осы келісімдерді іске асыру жүктелген міндеттерді шешуге отандық шағын және орта кәсіпорындарды тарта отырып, мақсатты мемлекеттік технологиялық саясаттың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта «ҚМГ ҰК» АҚ, «Қамқор Менеджмент» ЖШС, «ҚТЖ» ҰК» АҚ, «Қазфосфат» АҚ, «Қазмырыш» АҚ, «Қазақмыс Корпорациясы» ЖШС, «KAZENERGY» ЗТБ [4].

Инновациялық дамудың бағдарламалық нұсқаларын іске асырудың маңызды бағыты - бұл біртұтас шешім қабылдау жүйесін қалыптастыруды және инновациялық саясатты іске асыруды, елдің инновациялық жүйесінің барлық деңгейлерінің өзара тиімді әрекеттесу тетіктерін үйлестіруді қамтитын қолайлы инновациялық ортаны дамыту үшін жағдайлар жасау және шараларды жүзеге асыру болып табылады. Жүйе инновациялық даму саясатының тиімділігін және ұлттық, салалық және аймақтық деңгейде ұлттық инновациялық жүйенің барлық деңгейлерін үйлестіруді қамтамасыз етуі керек.

Өнімділік-2020 бағдарламасы еңбек өнімділігін арттыру арқылы экономиканың басым секторларындағы өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған. Осы бағдарлама аясында «Даму» қоры төрт қолдау құралдарының операторы болып табылады: жобалық және инжинирингтік ұйымдарды тарту, технологияларды сатып алуға грант беру, жоғары білікті шетелдік инженерлік-техникалық персоналды тарту, басқару және өндірістік технологияларды енгізу [5].

Жалпы, бұл құжаттарда соңғы жылдары қазақстандық кешенді және мақсатты жоспарлау тәжірибесінде болған оң өзгерістер көрсетілген. Мемлекеттік жоспарлауға деген көзқарас анағұрлым шоғырланған және мақсатталған бола түсті, ереже бойынша, бағдарламалар мен жоспарлар бағалау көрсеткіштері жүйесімен қоса беріледі. Алайда, қазіргі кезде стратегиялық құжаттардың болуы инновациялық даму серпініне жеткілікті түрде әсер етпейді. Республикадағы инновациялық қызмет елдің әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттырудың көзі болып табылмайды. Бағдарламаларды қаржыландырудың кейбір оң нәтижелеріне және жоғары шығындарына қарамастан, Қазақстанда экономиканың инновациялық дамуы саласында нақты ілгерілеу әлі байқалмады.

Қазіргі уақытта қазақстандық кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі 11,3%-ды құрайды

[6]. Салыстыру үшін: Германиядағы кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің үлесі 63,7%, Люксембургте - 63,8%, Ирландияда - 57,3%, Италияда - 53,8%, Эстонияда - 47,7%, Францияда - 57,7% [7], Ресей Федерациясында - 9,1%-ды құрайды (*мұнда Қазақстан мен Ресейдің 2019 жылдың, ал Еуропалық Одақ елдері үшін 2016 жылдың мәліметтері келтірілген*) [8].

Шет елдердегі инновациялық қызметтің үлкен үлесі инновациялық белсенді кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі әдеттегідей әлдеқайда жоғары болуымен байланысты. Уақыт өте келе инновациялық белсенді емес кәсіпорындар нарықтан шығарылады. Осыған байланысты қазақстандық сарапшылардың кеңестен кейінгі кеңістіктегі ықпалдасу үдерістерінің дамуы аясында қазақстандық кәсіпорындарды ресейлік кәсіпорындар ығыстырып тастауы мүмкін деген әділетті болжамдары бар.

Қазақстан экономикасының ахуалы мен үрдістерін талдау көрсеткендей, ұлттық инновациялық жүйенің алдында тұрған маңызды міндет кәсіпкерлік сектордың инновациялық белсенділігін арттыру және зияткерлік қызмет нәтижелерін коммерцияландырудың тиімді тетіктерін құру қажет.

Осылайша ұлттық экономиканың инновациялық дамуы белгілі бір экономикалық жағдайлар мен факторларды өзгерту қажеттілігін тудырады. Сонымен бірге, мемлекеттің күш-жігері, ең алдымен, бизнес үшін қолайлы жағдай жасауға бағытталуы керек, өйткені бәсекелестікті қорғаудың, шағын және орта бизнесті дамытудың мақсатты саясатынсыз әртарап-тандыруды және экономиканың маңызды секторларын қарқынды дамытуды қамтамасыз ету мүмкін емес.

Әдебиеттер:

1. Модели формирования национальных инновационных систем. Analysis and Modeling of Economic Processes / The Collection of Articles, ed. V.Z. Belenky. Issue 10. – Moscow, SEMI RAS, 2013. – 163 p.
2. Развитие инновационной системы Казахстана в условиях модернизации 3.0: институты и механизмы / Под ред. академика НАН РК, д.э.н., профессора А.А. Сатыбалдина – Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2017. - 245 с.
3. Ашимова Р. Аймақтың инновациялық даму үлгісі: тұжырымдамалық тәсілдері мен конструктивті элементтері // Экономика: стратегия и практика. – 2013. – № 2. – С.85-90
4. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Межотраслевого плана научно-технологического развития страны до 2020 года» от 30 ноября 2010 года №1291 / <http://adilet.zan.kz/> (дата обращения: 20.01.2021)
5. Отчет об эффективности программы «Дорожная карта бизнеса 2020» за 2012 год / АО «Фонд развития предпринимательства «Даму». Алматы, 2013. – 42 с.
6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 14 марта 2011 года № 254. «Об утверждении Программы "Производительность 2020"» // "Казахстанская правда" от 18.06.2011 г., № 192-193 (26613-26614)
7. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Официальный сайт. URL: http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/ (дата обращения: 20.01.2021)
8. Enterprises by NACE Rev. 2. URL: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (дата обращения: 05.02.2021)
9. Федеральная служба государственной статистики РФ. Официальный сайт. URL: <https://rosstat.gov.ru/folder/14477> (дата обращения: 05.02.2021)